

**Mussavia
per il diever
da la lingua
inclusiva**

Planisaziun ed organisaziun:

Martina Hermann

Fundaziun Medias Rumantschas FMR

Elavuraziun linguistica:

Marietta Cathomas

Radiotelevision Svizra Rumantscha RTR

Gruppa da lavur:

Gianna Cadonau

Lia Rumantscha LR

Marietta Cathomas

Radiotelevision Svizra Rumantscha RTR

Giuanna Caviezel

Universitad da Turitg

Martina Hermann

Fundaziun Medias Rumantschas FMR

Fabian Huonder

Chanzlia chantunala dal Grischun

Annetta Janka-Zini

Fundaziun Medias Rumantschas FMR

Daniel Telli

Dicziunari Rumantsch Grischun DRG

cun sustegn dad **Asa S. Hendry**

Grafica e cumposiziun:

Daniela Derungs

Fundaziun Medias Rumantschas FMR

Cuntegn dal mussavia

Pertge dovri ina lingua inclusiva?	3
Pussaivladads da s'exprimer che includan umens e dunnas	4
Duvrar la furma masculina e la furma feminina	4
Pussaivladads da s'exprimer che includan tut las persunas	5
Duvrar plects collectivs	5
Formular a moda neutrala u a moda creativa	5
Formular a moda concreta	6
Duvrar marcaziuns: stailinas (*) u puncts dubels (:)	6
Pledentar persunas en e-mails u brevs a moda neutrala	6
Annexa	8
Survista neopronoms, pronoms gendrats, fusiun da preposiziun ed artitgel gendrà	8

Pertge dovri ina lingua inclusiva?

Cun la lingua inclusiva pledent'ins explicitamain uschè bleras personas sco pussaivel. La lingua inclusiva vul includer tut las personas, damai betg excluder dunnas u personas nunbinaras. Personas nunbinaras èn umans che na sa sentan betg represchentads en las categorias dunna ubain um.

La lingua inclusiva revochescha maletgs stereotips da las schlattainas.

Ella ha en pli er ina relevanza giuridica: l'egualitad da las schlattainas è fixada en la Constituziun federala.

A tgi che vul duvrar la lingua inclusiva en rumantsch porscha quest mussavia la survista da las differentas pussaivladads en rumantsch grischun. Per ch'in text restia bain legibel, sa cunfai da trair a niz tut las pussaivladads descrittas e d'alternar ellas. Il medem vala per la lingua pledada. I na sa tracta betg da normas prescriptivas, mabain da recumandaziuns che pon vegnir adattadas e cumplettadas sche necessari.

Pussaivladads da s'exprimer che includan umens e dunnas

Duvrar la furma masculina e la furma feminina

Mo persunas binaras

las studentas ed ils students

ils fotografas e las fotografas

Tradiziunalmain vegn numnada l'emprim la furma feminina e suenter la furma masculina.

- Furmar **l'accord da l'adjectiv** tenor il genus dal nomen che preceda:

Las politicras ed ils politichers liberaldemocratics.

Noss guids e nossas guidas versadas As accumpognan.

- En il **diever predicativ** surpiglia l'adjectiv il genus dal nomen masculin:

Las visitadras ed ils visitaders èn cuntents.

- Duvrar **l'artitgel** tenor il genus da l'emprim nomen da l'enumeraziun:

Ils 130 commembers e commembras sa participeschan al barat.

Las 84 collavuraturas e collavuraturs lavuran a temp parzial.

- Furmar **l'accord dal particip** tenor la furma masculina:

Ils visitaders e las visitadras dal festival èn sa grittentads.

Las activistas ed ils activists èn s'inscuntrads a Berna.

- Ubain **numnar omaduas furmas (els + ellas)** ubain **remplazzar furmas dublas** cun il pronom masculin *els*, cun il pronom indefinit *ins* ubain cun il pronom *i*:

Las politicras ed ils politichers èn s'inscuntrads a Berna.

Ellas ed els han discutà davart differents temas actuals.

Las commembras ed ils commembers dal Cussegl naziunal delibereschan en chausa. Els vegnan a decider anc questa emna co proceder.

La scheffa ed ils schefs dals departaments han concludì ch'ins cuntinueschia cun questa strategia.

Las collavuraturas ed ils collavuraturs sa fan quitads: i han udì che persunal vegnia relaschà.

- Per meglierar la legibladad e per sensibilisar per la lingua inclusiva pon ins alternar en **enumeraziuns** tranter feminin e masculin:

Questa purschida sa drizza a tut las medias, a tut ils tgirunzs diplomads ed a tut las assistentas medicinalas.

- En **modas da dir fixas** pon ins alternar la furma feminina e la furma masculina:

Per in e scadina vala il medem.

In e mintgina sa legra.

- Per motivs da chapientscha e legibladad pon ins duvrar il **masculin generic** per peds cumponids etablids:

la casa da malsauns¹

l'Assicuranza per vegls e survivents AVS²

- En cas excepziunals ed unicamain sch'i n'ha betg avunda piazza per scriver la furma feminina e masculina (p.ex. en tabellas, en illustraziuns u en preschentaziuns da Power-Point), pon ins inditgar cun in stritg d'uniun la desinenza feminina suenter il stritg diagonal:

student/-a   student/-as

informaticher/-cra   informatichers/-cras

¹ Alternativa neutrala (anc) betg etablida: *la casa da sanadad*.

² Alternativa neutrala (anc) betg etablida: *l'Assicuranza per persunas veglias e survivents AVS*.

Pussaivladads da s'exprimer che includan tut las personas

Persunas binaras e nunbinaras

Duvrar plects collectivs

la glied, las personas, il giast, ils uffants, la giuventetgna, la parentella, la represchentanza, la redacziun, la clientella, il fan, il star

Latiers tutgan era plects collectivs en cumbinaziun cun adjectivs, particips, preposiziuns u cun la subjuncziun *che*.

*la glied bainstanta
las personas persecutadas
las personas d'instrucziun, la glied senza activitad da gudogn
las personas che viagian sulettas*

Formular a moda neutrala u a moda creativa

*L'entir formular sto
vegnir emplenì. /
Tgi che vul survegnir
asil, sto emplenir l'entir
formular.*

empè da

*Las requirentas ed ils
requirents ston emplenir
l'entir formular.*

edì da

empè da

l'editura/l'editur

la via da flandar

empè da

*la zona da pedunas
e da peduns*

*il barat da scolas /
classas*

empè dad

*il barat da scolaras
e scolaras*

*l'entrada per visitas /
giasts*

empè da

*l'entrada da visitadras
e visitaders*

*cussegliaziun
cumpetenta*

empè da

*cussegliaziun da
l'experta u da l'expert*

la diagnosa medicala

empè da

*la diagnosa da la
media u dal medi*

commembradi

empè da

*daventar commembra
u commember*

*La politica da dretga
ha decis: ins vul ir
questa via.*

empè da

*Las politicras ed ils
politichers da dretga
han decis: els vulan ir
questa via.*

*Nemo / il talent musi-
cal / l'act svizzer ha
gudagnà l'ESC.*

empè da

*They³ ha gudagnà
l'ESC.*

*Igl è vegnì / Ins ha
discutà bleras opziuns.*

empè dad

*Ellas ed els han discu-
tà bleras opziuns.*

*Ensemen hani decis
uschia.*

empè dad

*Ellas ed els han decis
uschia.*

*Il suveran ha approvà
il preventiv.*

empè da

*Las votantas ed ils
votants han approvà
il preventiv.*

Agid ed inspiraziun per ulteriuras formulaziuns
alternativas: <https://geschicktgender.de/>

³ Pronom persunal englais (emprest).

Formular a moda concreta

Descriver la situaziun concreta, p.ex. per gremis politics, en legendas

La commembra ed ils commembers da la regenza.

La miradura ed ils miradurs ston lavurar spert per finir las lavurs a temp.

Jau sun stada oz tar la media.

Oz ha la curriera purtà nossas pizzas.

Il mussader da scolina ha cumponì sez questa chanzun.

Duvrar marcaziuns: stailinas (*) u puncts dubels (:)

Nus proponin da duvrar sco marcaziun la stailina (asterisc) u il punct dubel. Sa decider ubain per la stailina ubain per il punct dubel e duvrar mo questa marcaziun en in text, damai betg maschadar stailinas e puncts dubels en il medem text.

Inserir la marcaziun tranter il tschep masculin ed il tschep feminin. Adina sa basar sin la furma dal pled en il singular⁴, uschia che la furma feminina⁵ è la finala legibla. La marcaziun stat en il lieu, nua che la furma feminina e la furma masculina cumenzan a sa differenziar.

In'exceptiun è l'artitgel definit gendrà. Quel vegn scrit il*la resp. il:la.

Quest punct da vista discutain nus cun ils*las autur*as.

Manager:as da gronds concerns èn sa decidi:das ch'ins veglia far tut il pussaivel.

Quai è d'avantatg per tut*tas utilisad*ras.

Nus tschertgain in:a schurnalist:a fidab:la.

ils*las avanza*das

in:a scolast:a

En la lingua pledada pon ins marcar la stailina u il punct dubel cun ina curta pausa.

Ina survista dals neopronoms e dals pronoms gendrads chatt'ins en l'annexa.

Cun punct dubel u cun stailina vegnan era gendrads ils particips perfects sco era l'adjectiv en diever predicativ en cumbinaziun cun neopronoms u cun pronoms gendrads e pronoms persunals che sa refereschan a persunas nunbinaras:

Iel⁶ è cuntent:a.

Tschertin*as n'èn betg s'entusiasma*das per questa proposta.

Jau sun sta:da a chasa.

Pledentar persunas en e-mails u brevs a moda neutrala

- Pledentar las persunas a **moda formala**:

Stima:da Luca

Prezia:da Andrea

Bun di Sonja Deragisch

Buna saira Daniela Arpagaus

Allegra Curdin Bundi

- Pledentar las persunas a **moda pli nunformala**:

Char:a Lou

Chau Conni

Hallo Dani

- Pledentar las persunas a **moda collectiva**:

Char auditori

Stimada radunanza

Preziada raspada

⁴ P.ex.: scienza:das e betg scienziad:as.

⁵ Damai scrodan er ils accents da las desinenzas (p.ex.: *Lou è sa decidi*da* e betg *Lou è sa decidi*da*, *scienza:das* e betg *scienzià:das*).

⁶ Emprest dal franzos. Furmaziun: il + elle. Current er en communad queera rumantscha.

Annexa

Survista

neopronoms, pronoms gendrads, fusiun da preposiziun ed artitgel gendrà

Neopronoms persunals

Individual

iel⁷/iels

ela⁸/elas

ellel⁹/ellels

they (engl.), dey/zey (versiuns tudestgadas da l'anglais), xier (tud.), hen (svedais e norvegiais), ed auters

Pronoms reflexivs accentuads gendrads

mamez: za¹⁰

tatez:za

sasez:za

nus sez:zas

vus sez:zas

sasez:zas

Pronoms possessivs gendrads

m:ia

t:ia

s:ia

noss:a

voss:a

m:ias

t:ias

s:ias

noss:as

voss:as

Pronoms demonstrativs gendrads

quest:a

quel:la

tschel:la

lez:za

sez:za (mez:za, tez:za)

quest:as

quel:las

tschel:las

lez:zas

sez:zas (mez:zas, tez:zas)

Pronoms interrogativs gendrads

tgenin:a

qual:a

quant:a

tgenin:as

qual:as

quant:as

Pronoms indefinits gendrads

inqual:a

insaqual:a

nagin:a

scadin:a

finadin:a

mintgin:a

inqual:as

insaqual:as

nagin:as

intgin:as

insaquant:as

varsaquant:as

plir:as

tschert:as

tschertin:as

tut:tas

Fusiun da preposiziun ed artitgel gendrà

al:a scriptur:a

al:a scienza:da

al:as scriptur:as

al:as scienza:das

dal:a protagonist:a

dal:a disfortuna:da

dal:as protagonist:as

dal:as disfortuna:das

a l'artist:a

da l'autur:a

al:as artist:as

dal:as autur:as

⁷ Emprest dal franzos. Furmaziun: *il + elle*. Current er en communitad queera rumantscha.

⁸ Furmaziun analoga ad *iel* franzos cun material rumantsch: *el + ella*.

⁹ Furmaziun analoga ad *iel* franzos cun material rumantsch: *ella + el*.

¹⁰ Duvrar ubain : ubain *.

Cun sustegn finanzial da l' **Uffizi federal da cultura**

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Departament federal da l'intern DFI
Uffizi federal da cultura UFC